

de gezamenlijke strijd van Juliette en haar collega Étienne Rigal tegen misbruik van consumentenkrediet. Toen beide rechters daaraan begonnen, bood het Franse recht hiervoor weinig mogelijkheden. Maar dankzij het rechterlijk activisme van het Europese Hof van Justitie komt hier verandering in. Dat maakt diepe indruk op de twee rechters: ‘De roman van Carrère beschrijft in detail hoe Étienne het arrest van het HvJ EU in *Océano* (C-240/98) onder ogen krijgt en de begeestering die zich daarna van hem meester maakt’. De beide rechters benutten de nieuwe mogelijkheid om zwakke consumenten een betere bescherming te geven. Zodat zij ten slotte kunnen zeggen: ‘Nous avons été de grands juges’. Vanessa Mak schetst dit in de Tilburgse bundel bij gelegenheid van het emeritaat van Paul Vlaardingerbroek. Haar bijdrage resulteert in een oproep aan rechters om strategisch gebruik te maken van prejudiciële procedures. (V. Mak, ‘Nous avons été de grands juges’, in: V.M. Smits, R. de Jong & A. van der Linden (red.), *In verbondenheid / Opstellen aangeboden aan Professor mr. Paul Vlaardingerbroek ter gelegenheid van zijn emeritaat*, Deventer: Wolters Kluwer 2017, p. 521-534.)

2 De vele hoedanigheden van Vanessa Mak

Meergenoemde Vanessa Mak trad nog in andere hoedanigheid op in het consumentenrecht. In het themanummer *Autonomie en recht* van *Ars Aequi* analyseert zij het begrip ‘de gemiddelde consument’ in het Europese consumentenrecht. Dit begrip staat haars inziens onder druk. Zowel de invloed van de gedragswetenschappen als de opkomst van *big data* geven aanleiding tot een meer geïndividualiseerde benadering waarin wordt bekeken wie de consument is en welke keuzes hij of zij maakt.

En in het *Tijdschrift voor consumentenrecht* (*TvC*) houdt zij met oud-hoofdredacteur Marco Loos een pleidooi voor meer openheid bij publicatie van bindende adviezen van de Stichting geschillencommissies. Vorige maand trad Mak af als hoofdredacteur van *TvC*. Zij is in die functie opgevolgd door Charlotte Pavillon van de Rijksuniversiteit Groningen. (V. Mak, “De gemiddelde consument”: van fictie naar feit?, *AA* 2017, p. 592-599 (AA20170592); V. Mak & M.B.M. Loos, ‘Geschillencommissie, wees transparant!’, *TvC* 2017, p. 72-77.)

CONSUMENTENRECHT

AAK20178468

Ewoud Hondius

1 ‘Nous avons été de grands juges’

In 2005 overleed de Franse rechter Juliette – haar achternaam is mij niet bekend – aan kanker. Zij liet een gezin met drie jonge dochters na. In 2009 wijdde de Franse auteur Emmanuel Carrère een roman aan haar leven. Dat boek, *D’autres vies que la mienne* (POL, 2009, 310 p.; in Nederlandse vertaling verschenen bij De Arbeiderspers), is ook voor de jurist interessant. Carrère beschrijft hierin

3 Sanctiëring van informatieplichten

Bij een Groningse hoofdredacteur, Charlotte Pavillon, hoort een Groningse redactiesecretaris. En zo kon het gebeuren dat Leonieke Tigelaar (RuG) als opvolger van Jurgen Braspenning (TiU) de nieuwe redactiesecretaris van het *Tijdschrift voor Consumentenrecht* werd. Even tevoren, op 8 juni 2017, was Tigelaar in Groningen bij Albert Verheij en Bart Krans gepromoveerd op een studie over sanctiëring van informatieplichten. De vraag die in dit onderzoek centraal staat is hoe schending van informatieplichten uit de Richtlijn consumentenrechten in Duitsland, Engeland en Nederland wordt gesanctiëerd, wie deze sancties hanteren en waarom zij.

Eerst bespreekt de auteur de inhoud van de informatieplichten: wilsvorming, dossierfunctie en de uitoefening van rechten. In Duitsland zijn het de concurrenten die het vaakst tegen wetsovertreders optreden. Anders dan in Duitsland spelen concurrenten in Engeland bij de sanctionering geen rol. Het zijn hier consumenten en *trading standards services* die dat doen. In Nederland is het de Autoriteit Consument en Markt die het meest optreedt.

Het Duitse, Engelse en Nederlandse model hebben volgens Leonieke Tigelaar elk hun eigen voor- en nadelen. Een sanctie die aan een consument toekomt moet laagdrempelig zijn, wil deze daadwerkelijk de sanctie gaan gebruiken. Een concurrent hanteert sneller een sanctie dan een consument omdat hij sterker wordt geprikkeld. Een bestuursorgaan en een consumentenorganisatie handhaven vanuit de verplichting die op hen rust. Die verplichting is ingekaderd in waarborgen voor een goede rechtsgang en afhankelijk van publieke gelden. Bepalend is derhalve niet ‘wat is de sanctie’, maar ‘wie kan de sanctie in gang zetten en wat moet hij daarvoor bewijzen’. (L.B.A. Tigelaar, *Sanctionering van informatieplichten uit de Richtlijn consumentenrechten*, Zutphen: Paris 2017, 266 p., eerder aangekondigd door Jacobien Rutgers, *KwartaalSignaal* 144, p. 8403.)

4 Consumentenbegrip is aan herziening toe

Een half jaar na Leonieke Tigelaar promoveerde haar voorganger als redactiesecretaris van *TvC*, Jurgen Braspenning, aan Tilburg University, bij Gijs van Dijk en Vanessa Mak op een studie over consumentenkrediet. Braspenning komt op grond van het verzameld materiaal tot de slotsom dat het huidige consumentbegrip aan herziening toe is. Dit begrip is anno 2017 nog te sterk gericht op de rationeel handelende consument. Daaraan voorafgaand schetst hij ook geldend recht, met name titel 7.2A inzake ‘consumentenkredietovereenkomsten’ en titel 7.2B over ‘goederenkrediet’ met hun talloze afdelingen en onderafdelingen.

Meer in het algemeen resulteert deze dissertatie in de conclusie dat het kijken naar het recht met een extern perspectief nieuwe inzichten kan opleveren. De auteur moet wel erkennen dat het veel tijd kost om gedragseconomische en psychologische data bijeen te garen – voor verzameling van gegevens uit sociologie en communicatiewetenschappen ontbrak de tijd. Veel van dit soort studies volstaat met de conclusie dat het anders kan, maar hoe, dat wordt niet aangegeven. Bij Braspenning is dat anders. Hij heeft zich afgevraagd ‘Wat voor type informatie- en waarschuwingsplichten of andere benaderingen kunnen voorzien in de leemten die de bestaande informatie- en waarschuwingsplichten laten, en in hoeverre kunnen deze benaderingen het leengedrag van consumenten beïnvloeden?’. Om deze vraag te beantwoorden heeft hij gebruik gemaakt van een *vignettestudie* door de effecten van alternatieve informatie, *nudging* en een alternatieve waarschuwingsplicht op het leengedrag van consumenten te toetsen. Aan de hand van gesprekken met studenten aan

de universiteit en met professionals in de praktijk heeft hij getracht tot een realistische casuspositie te komen. Daarnaast heeft de auteur een korte survey gehouden onder ongeveer 150 studenten van de Tilburg University, de Avans Juridische Hogeschool in Tilburg en het ROC Tilburg. In zijn slotbeschouwing erkent hij dat deze steekproef mogelijk niet representatief is voor de Nederlandse bevolking.

Een kleinigheid: Braspenning verwijst naar de Swiss Federal Law on Consumer Credit: nu is Zwitserland een meertalig land, maar Engels behoort niet tot de officiële talen. (J.J.A. Braspenning, *Een gedragswetenschappelijk perspectief op de consumentenkredietovereenkomst* (diss. Tilburg), 2017, 473 p.)

5 Vijf grensverleggende publicaties over consumentenrecht en -beleid

Dit jaar bestaat het *Journal of consumer policy (JCP)* veertig jaar. *JCP* is een toonaangevend tijdschrift op het gebied van consumentenrecht en -beleid, dat als een van de eerste periodieken discipline-overstijgend te werk gaat. Bij gelegenheid van dit lustrum koos de redactie, bestaande uit Alan Mathios, Hans Micklitz, Lucia Reisch, John Thøgersen en Christian Twigg-Flesner vijf grensverleggende bijdragen die de afgelopen periode in *JCP* zijn gepubliceerd. Dat zijn:

- E. Golan, F. Kuchler, L. Mitchell, C. Greene & A. Jessup, ‘Economics of food labelling’, *Journal of Consumer Policy* (24) 2001, p. 117-184;
- C.R. Sunstein, ‘Nudging: A very short guide’, *Journal of Consumer Policy* (37) 2014, p. 583-588;
- F. Ölander & J. Thøgersen, ‘Informing versus nudging in environmental policy’, *Journal of Consumer Policy* (37) 2014, p. 341-356;
- T. Wilhelmsson. ‘The abuse of the “confident consumer” as a justification for EC consumer law’, *Journal of Consumer Policy* (27) 2004, p. 317-337;
- I. Ramsay, ‘Models of consumer bankruptcy: Implications for research and policy’, *Journal of Consumer Policy* (20) 1997, p. 269-287.

Vermoedelijk achtten de redacteuren het niet kies om bijdragen van henzelf voor te dragen, maar anders zou opname van een van de opstellen van Hans Micklitz – zie reeds zijn bijdrage met Stephen Weatherill over ‘Maastricht’ (1993) – niet hebben misstaan. (Alan Mathios et al., ‘Celebration of 40 Years of the *Journal of Consumer Policy* and what the next 40 might look like’, *Journal of Consumer Policy* 2017, p. 235-244; Hans W. Micklitz, Stephen Weatherill, ‘Consumer policy in the European Community: before and after Maastricht’, *Journal of Consumer Policy* 1993, p. 285-321.)

6 Betalingsdiensten

Artikel 41, lid 1, en artikel 44, lid 1, van de Europese van 2007 betreffende betalingsdiensten in de interne markt, gelezen in samenhang met artikel 4 van deze richtlijn, moeten aldus worden uitgelegd dat wijzigingen van de

in artikel 42 van deze richtlijn vermelde informatie en voorwaarden en de wijzigingen van het raamcontract die door de aanbieder van een betalingsdienst aan de gebruiker van die dienst worden meegedeeld via een mailbox die een onderdeel vormt van een e-bankingwebsite, slechts kunnen worden geacht op een duurzame drager te zijn verstrekt in de zin van deze bepalingen, indien aan twee voorwaarden is voldaan:

- deze website biedt de gebruiker de mogelijkheid om de aan hem persoonlijk gerichte informatie op zodanige wijze op te slaan dat deze gedurende een passende termijn kan worden geraadpleegd en ongewijzigd kan worden gereproduceerd, zonder dat de aanbieder of een andere professional de inhoud ervan eenzijdig kan wijzigen; en
- indien de betalingsdienstgebruiker slechts kennis kan nemen van deze informatie door die website te raadplegen, moet de betalingsdienstaanbieder, wanneer hij de informatie meedeelt, ook een actieve gedraging stellen om deze gebruiker op de hoogte te stellen van het feit dat er een bericht voor hem is en dat hij het op die website kan raadplegen.

Op 25 maart 2017 deed het Europese Hof van Justitie uitspraak. In *TvC* onderwerpt Martien Schaub dit arrest aan een kritische beschouwing. (HvJ EU 25 maart 2017, C-375/15, *TvC* 2017/4, m.nt. M. Schaub (*Bawag/Verein für Konsumenteninformation*)).

7 Nooit op zondag

‘Het groene laken’ is een van mijn favoriete sportverenigingen. De laatste tijd zijn de Urkers echter niet meer aan biljarten toegekomen. Althans niet in competitieverband. Dat lag aan de Koninklijke Nederlandse Biljartbond, die voor de competitie wedstrijden op zondag had geprogrammeerd. En dat is een dag waarop een Urker niet biljart, althans niet als hij een gereformeerde Urker is – en welke Urker is dat nu niet. Gelukkig voor Urk is er het College voor de rechten van de mens. Dat bepaalde vorig jaar dat hier sprake is van indirect onderscheid naar godsdienst, waarvoor de KNBB geen objectieve rechtvaardiging heeft gegeven. Nu heeft het college slechts een adviserende functie, dus we moeten even afwachten of ‘Het groene laken’ echt bereikt wat het wil.

Geen gelijk kreeg de man die toegang tot de vrouwen-dag van de plaatselijke sauna eiste: volgens het college is geen sprake van verboden onderscheid. We vinden deze en andere uitspraken over gelijke behandeling en het College voor de rechten van de mens (2016) in de gelijknamige kroniek van Peter Rodrigues in *TvC*. (P.R. Rodrigues, ‘Gelijke behandeling en het College voor de rechten van de mens’, *TvC* 2017/6).

8 Handhaving van het consumentenrecht in Duitsland

Hoe dient handhaving van het consumentenrecht bestuursrechtelijk te geschieden? Op 14 en 15 april 2016 vonden te Berlijn de *Verbraucherrechtstage 2016* plaats.

Bij deze gelegenheid werd gediscussieerd over mogelijke uitbreiding van het handhavingsarsenaal van bestuursrechtelijke sancties van het consumentenrecht. Nederland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten dienden daarbij als voorbeeld. De inleiding ‘Neue Wege in der Durchsetzung des Verbraucherrechts’ is van de Duitse minister van Justitie Heiko Maas (p. 1-6). Hans Micklitz (Fiesole) analyseert de ‘Behördliche Rechtsdurchsetzung in Deutschland – Potenziale und Perspektiven für den Verbraucherschutz’ (p. 7-30). Peter Rott (Kassel) schrijft over ‘Behördliche Durchsetzung von Verbraucherschutz in Großbritannien’ (p. 31-85). Onze eigen Martien Schaub (VU) belicht de ‘Verwaltungsrechtliche Durchsetzung von Verbraucherrechten in den Niederlanden’ (p. 85-92). De rechtseconomische aspecten van het thema worden geschetst door Emanuel V. Towfigh en Konstantin Chatziathanasiou (Bonn, p. 93-126). ‘Perspektiven für die Einführung behördlicher Instrumente der Rechtsdurchsetzung im deutschen Recht’ worden geboden door Tobias Brönneke (Pforzheim, p. 127-188). ‘Das Bundeskartellamt und die Durchsetzung von Verbraucherinteressen: Ein Überblick’ wordt gegeven door Konrad Ost (Bonn, p. 189-196). Hans Schulte-Nölke (Osna-brück, Nijmegen) houdt een ‘Plädoyer für eine bessere Durchsetzung des wirtschaftlichen Verbraucherschutzes in Deutschland in zwölf Thesen’ (p. 197-204). Helga Springeneer (*Leiterin der Abteilung für Verbraucherpolitik im Bundesjustizministerium für Justiz*) verzorgt het slotbetoot (p. 205). (Hans Schulte-Nölke (red.), *Neue Wege zur Durchsetzung des Verbraucherrechts/Vergleich des deutschen Rechts mit dem britischen, niederländischen und US-amerikanischen Recht/Ökonomische Analyse der Verbraucherrechtsdurchsetzung*, Springer 2017, 207 p.)

9 Richtlijn consumentenkoop: aanneming van werk valt daarbuiten

Zwembaden zijn een geliefd voorwerp van consumentengeschillen. Falk Seifert, handelend onder de naam ‘Terra Fox Teichbau aus Passion’, verbond zich voor de heer en mevrouw Schottelius een buitenzwembad te renoveren. Na oplevering van het werk in 2011 traden verschillende defecten aan het licht, in het bijzonder aan de pompinstallatie. Mevrouw Schottelius vorderde de reeds betaalde aannemingssom terug. Alvorens daarover te beslissen stelde de appelrechter, het Landgericht Hannover, enige prejudiciële vragen aan het Europese Hof van Justitie. Het hof komt echter niet aan de beantwoording toe:

‘In casu dient ten eerste te worden vastgesteld dat de verwijzende rechter het Hof vraagt welke uitlegging moet worden gegeven aan artikel 3, lid 5, tweede streepje, van de richtlijn consumentenkoop. Bijgevolg gaat hij uit van de vooronderstelling dat die richtlijn toepassing vindt op een situatie als die van het hoofdgeding.’

Ten tweede blijkt uit het aan het hof overgelegde dossier, en met name uit de verwijzingsbeslissing, dat de in het hoofdgeding aan de orde zijnde overeenkomst in overeenstemming met het toepasselijke nationale recht een ‘aannemingsovereenkomst’ is. Om te kunnen uitmaken of

het hof bevoegd is om op de gestelde vraag te antwoorden, dient dus te worden nagegaan of de richtlijn aldus moet worden uitgelegd dat deze toepassing vindt op een aannemingsovereenkomst.

In dat verband moet in de eerste plaats worden opgemerkt dat de werkingssfeer van de richtlijn tot de 'koopovereenkomst' is beperkt, ook al wordt dat begrip niet gedefinieerd in die richtlijn. Uit artikel 1, lid 1, van de richtlijn blijkt immers dat deze de onderlinge aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen van de lidstaten betreffende bepaalde aspecten van de 'verkoop' van en de garanties voor consumptiegoederen beoogt. Voorts blijkt uit de richtlijn – met name uit artikel 1, lid 2, waarin onder meer de begrippen 'consument' en 'verkoper' worden gedefinieerd – tevens dat zij slechts toepassing vindt op verkopen die worden gesloten tussen een handelaar en een koper-consument.

In de tweede plaats dient in herinnering te worden gebracht dat volgens vaste rechtspraak van het hof de uniforme toepassing van het Unierecht vereist dat, wanneer een bepaling van Unierecht voor een bepaald begrip niet naar het recht van de lidstaten verwijst, dat begrip in de gehele Europese Unie autonoom en uniform moet worden uitgelegd, rekening houdend met de context van de bepaling en het doel van de betrokken regeling (zie met name HvJ EU 9 november 2016, C-149/15 (*Wathelet*)).

Hoewel de tekst van Richtlijn 1999/44/EG geen definitie geeft van het begrip 'koopovereenkomst', verwijst zij voor de betekenis die aan dit begrip moet worden gegeven evenmin naar het nationale recht. Daaruit volgt dus dat dit begrip voor de toepassing van deze richtlijn moet worden geacht een autonoom Unierechtelijk begrip aan te duiden, dat op het grondgebied van de Unie uniform moet worden uitgelegd (zie naar analogie HvJ EU 18 oktober 2011, C-34/10 (*Brüstle*)).

In de derde plaats dient, om na te gaan of een aannemingsovereenkomst als in het hoofdgeding, die een dienstverlening omvat, kan worden beschouwd als een 'koopovereenkomst' in de zin van die richtlijn, te worden vastgesteld dat deze laatste uitdrukkelijk bepaalt welke overeenkomsten die een dienstverlening omvatten, met verkoop kunnen worden gelijkgesteld. Zowel uit de bepalingen van de richtlijn als uit de context ervan blijkt immers dat het begrip 'verkoop' slechts betrekking heeft op bepaalde overeenkomsten die volgens het nationale recht andere kwalificaties kunnen opleveren, namelijk die van dienstencontracten of aannemingsovereenkomsten.

Zo vallen volgens artikel 1, lid 4, van de richtlijn 'overeenkomsten tot levering van te vervaardigen of voort te brengen consumptiegoederen eveneens onder deze richtlijn'. Bijgevolg valt een overeenkomst die strekt tot de verkoop van een goed dat door de verkoper eerst moet worden vervaardigd of voortgebracht, binnen de werkingssfeer van deze richtlijn. Voorts stelt artikel 2, lid 5, van de richtlijn het gebrek aan overeenstemming ten gevolge van een verkeerde installatie van consumptiegoederen gelijk met het gebrek aan overeenstemming van de goederen met de overeenkomst, wanneer de installatie met name

deel uitmaakt van de koopovereenkomst betreffende die goederen. De dienst tot installatie van de goederen valt bijgevolg, wanneer deze verband houdt met de verkoop, binnen de werkingssfeer van die richtlijn.

Uit bovenstaande overwegingen volgt ten eerste dat de richtlijn niet alleen op koopovereenkomsten *sensu stricto* toepasselijk is, maar tevens op bepaalde categorieën overeenkomsten die een dienstverlening omvatten, welke volgens het toepasselijke nationale recht kunnen worden gekwalificeerd als dienstencontracten of aannemingsovereenkomsten, namelijk overeenkomsten tot levering van te vervaardigen of voort te brengen consumptiegoederen en overeenkomsten voor de met de verkoop verbonden installatie van dergelijke goederen. Opdat deze soort overeenkomsten, die een dienstverlening omvatten, als 'koopovereenkomsten' in de zin van die richtlijn kunnen worden gekwalificeerd, is het ten tweede zo dat de dienstverlening slechts bijkomstig aan de verkoop mag zijn.

In de vierde plaats wordt een dergelijke uitlegging van het begrip 'koopovereenkomst' in de zin van de richtlijn bevestigd door de voorstukken van deze richtlijn en door het op 11 april 1980 te Wenen ondertekende Verdrag der Verenigde Naties inzake internationale koopovereenkomsten betreffende roerende zaken, waarop deze richtlijn is geïnspireerd.

In dat verband dient te worden opgemerkt dat uit de toelichting bij het in 1996 door de Commissie ingediende voorstel voor een richtlijn consumentenkoop (COM(95)520 def.) blijkt dat 'wegens de complexiteit en [de] veelzijdigheid van de dienstverleningen, de regels die op de verkoop van goederen toepasselijk zijn, zich slecht ertoe lenen om naar dienstverleningen te worden uitgebreid'. Aldus zouden diensten wegens de bijzondere kenmerken ervan in beginsel niet binnen de werkingssfeer van de richtlijn mogen vallen.

De expliciete gelijkstelling van bepaalde soorten overeenkomsten die zowel betrekking hebben op een verkoop als op een dienstverlening, als bedoeld in de punten 35 en 36 van dit arrest, valt met name te verklaren door de wil van de Uniewetgever om in de eerste plaats het hoofd te bieden aan de moeilijkheden waarmee de consument wordt geconfronteerd om twee door de handelaar geleverde prestaties van elkaar te onderscheiden, en in de tweede plaats overeenkomstig de eerste overweging van de richtlijn een hoog niveau van bescherming te garanderen voor de consument.

Het voorstel voor een richtlijn preciseert daartoe namelijk dat de met de verkoop verbonden installatie van goederen binnen de werkingssfeer van die richtlijn zou moeten vallen, gelet op de moeilijkheid om in de praktijk de dienstverlening die bestaat uit het installeren van goederen, te onderscheiden van de verkoop van die goederen, en voorts gelet op de noodzaak om de consument op homogene wijze te beschermen.

De gelijkstelling van overeenkomsten tot levering van te vervaardigen of voort te brengen consumptiegoederen, als bedoeld in artikel 1, lid 4, van de richtlijn, met de koopovereenkomst, werd ingevoegd bij de eerste lezing van

voornoemd voorstel van richtlijn door het Parlement, tegen de achtergrond van artikel 3, lid 1, van het in dit arrest vermelde Verdrag van de Verenigde Naties, teneinde met name rekening te houden met de moeilijkheid die zich voordoet bij de kwalificatie van deze overeenkomsten, die zowel een verplichting tot handelen bevatten, welke eigen is aan aannemingsovereenkomsten en dienstencontracten, als een verplichting tot levering van een goed, welke eigen is aan een koopovereenkomst.

In casu blijkt uit het aan het hof ter beschikking staande dossier dat Schottelius en haar echtgenoot aan Seifert, aannemer, gevraagd hebben om hun zwembad te renoveren. Daartoe hebben zij met deze laatste een aannemingsovereenkomst gesloten. In het kader van die overeenkomst heeft de aannemer hun inderdaad verschillende goederen verkocht die nodig waren voor de renovatie van dat zwembad, zoals onder meer een filtersysteem met pomp. Evenwel dient te worden vastgesteld dat de dienstverlening bestaande in de installatie van die goederen, het eigenlijke voorwerp uitmaakt van die aannemingsovereenkomst, en dat de verkoop van die goederen slechts bijkomstig is aan die dienstverlening.

Bovendien blijkt uit de elementen van het aan het hof overgelegde dossier dat die aannemingsovereenkomst evenmin kan worden gekwalificeerd als overeenkomst tot 'levering van te vervaardigen of voort te brengen consumptiegoederen' in de zin van artikel 1, lid 4, van de richtlijn, aangezien de goederen die noodzakelijk waren voor de renovatie van het betrokken zwembad niet door de aannemer vervaardigd of voortgebracht moesten worden.

Gelet op een en ander maakt een aannemingsovereenkomst als in het hoofdgeding geen 'koopovereenkomst' in de zin van de richtlijn uit, en valt zij dus niet binnen de werkingssfeer van die richtlijn. Het hof is bijgevolg onbevoegd om de door het Landgericht Hannover gestelde prejudiciële vraag te beantwoorden. Er is nog een andere interessante koop-uitspraak van het Europese hof, maar die is in *KwartaalSignaal* 144, p. 8402 al aangekondigd door Jacobien Rutgers (HvJ EU 13 juli 2017, C-133/16 (*Ferenschild / JPC Motor*)); HvJ EU 7 september 2017, C-247/16 (*Schottelius / Seifert*)).

10 De nieuwe Klik is uit

Dezer dagen verscheen alweer de negende druk van Peter Kliks *Koop en consumentenkoop*. Dat is dankzij de overzichtelijke indeling en de *multiple choice* vragen met name voor de student-gebruiker een nuttige vraagbaak. Dat geldt zeker nu de *multiple choice* vragen van een berekend antwoord zijn voorzien. Sinds het verschijnen van de achtste druk drie jaar geleden is er volgens Klik in het kooprecht niet zo gek veel veranderd. Inmiddels – hij sloot zijn tekst af op 1 juni 2017 – is het Europese Hof van Justitie weer volop aan het werk geweest, getuige zaken als HvJ EU 13 juli 2017, C-133/16 (*Ferenschild / JPC Motor*) en HvJ EU 7 september 2017, C-247/16 (*Schottelius / Seifert*); zie hierboven. 'Koop en consumentenkoop' dekt de lading van het boek niet helemaal, want ook producten-

aansprakelijkheid en algemene voorwaarden worden door Klik behandeld. (P. Klik, *Koop en consumentenkoop* (9e druk), Deventer: Wolters Kluwer 2017, 421 p.)

11 Algemene beginselen van (consumenten)recht

'Algemene beginselen' zijn in het privaatrecht net zo'n verschijnsel als constitutionalisering. Ooit werden zij vooral met internationaal publiekrecht geassocieerd, maar dat is verleden tijd. Ook het privaatrecht is inmiddels hun werkerterrein geworden, mede dankzij het Europese Hof van Justitie. Auteurs als Hartkamp, Reich en Tridimas hebben erover gepubliceerd. En nu ook Vogenauer en Weatherill. Hun *General principles of law* ziet niet alleen op consumentenrecht, maar dat speelt hier wel een belangrijke rol in. Het derde deel van hun boek is geheel gewijd aan 'private autonomy and protection of the weaker party'. Norbert Reich heeft net als een auteur in ons land verdedigd dat bescherming van de zwakke partij een beginsel van Europees recht is. Ook het antidiscriminatiebeginsel is hiertoe aangegepen. (S. Vogenauer & S. Weatherill (red.), *General principles of law. European and comparative perspectives*, Oxford: Hart 2017, 418 p.).

12 De prijs van bankdiensten – rechterlijke controle is niet altijd het juiste antwoord

Steeds vaker krijgen rechters vragen voorgelegd over de prijzen die banken voor hun dienstverlening in rekening brengen. De regeling van oneerlijke contractsbedingen moet het daarbij vaak laten afweten vanwege de uitzondering die artikel 4 lid 2 van de richtlijn maakt. De Duitse en de Engelse jurisprudentie komen tot tegengestelde toepassing van deze uitzondering. In de *Modern Law Review* bepleit de Turkse hoogleraar Yeşim Atamer een holistische benadering: 'The disclosure paradigm of the European Union must adapt to the needs of smart disclosure'. (Y.M. Atamer, 'Why judicial control of price terms in consumer contracts might not always be the right answer – Insights from behavioural law and economics', *Modern Law Review* (80) 2017, afl. 4, p. 624-660.)